

عوامل موثر بر پذیرش سیستم مدیریت چرا در مراتع ییلاقی در شهرستان ملکشاهی استان ایلام

سعید طهماسبیان^{۱*} و مریم مومنی^۲

(۱) کارشناس ارشد رشته مرتعداری، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری ایلام، ایلام، ایران. *رایانامه نویسنده مسئول:

sm_tahmasebian@yahoo.com

(۲) دانشجوی دکتری تخصصی رشته گیاهان دارویی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران و عضو جهاد دانشگاهی واحد ایلام، ایلام، ایران.

تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۲/۲۸

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۱/۱۸

چکیده

عدم مشارکت جوامع محلی و مشارکت‌های منفعلانه در مدیریت منابع طبیعی و نبود زمینه‌های مدیریت بومی و عدم استفاده موثر از جوامع محلی در تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و عدم حضور ذی‌نفع‌ها، ذی‌نفع‌ها و تصمیم‌گیران محلی در برنامه‌های حفاظت آب و خاک موجب ناکارایی برنامه‌های دولتی در حفاظت منابع طبیعی گردیده است. بنابراین این پژوهش به دنبال یافتن پاسخی مناسب جهت این سوال است که چرا بهره‌برداران شهرستان ملکشاهی نسبت به شرکت در طرح مدیریت چرا در محدوده عرفی خود اقدام نموده و برخی دیگر تمایل چندانی به مشارکت در این کار ندارند؟ این پژوهش از لحاظ میزان نظارت و درجه کنترل میدانی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها توصیفی-پیمایشی است و جامعه آماری آن را تمامی بهره‌برداران طرح‌های مرتعداری شهرستان ملکشاهی تشکیل دادند که ۲۵۱ نفر بودند. حجم نمونه بر اساس جدول مورگان و تاکن ۱۵۲ نفر به روش تصادفی ساده انتخاب شد و برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده گردید. نتایج تحلیل عاملی نشان داد که عوامل مدیریتی، اقتصادی، اطلاعاتی و ارتباطی، آموزشی- ترویجی و فرهنگی به ترتیب مهمترین عوامل موثر بر پذیرش سیستم مدیریت چرا می‌باشند.

واژه‌های کلیدی: تحلیل عاملی، روان‌شناختی، طرح‌های مرتعداری، مشارکت، ملکشاهی.

مقدمه

تمامی طرح‌های مرتعداری پیش‌بینی می‌شود، اعمال «سیستم‌های چرا» است. مروری بر طرح‌های مرتعداری، نشان از این واقعیت دارد که در بیشتر طرح‌ها، سیستم چرای متناوب استراحتی پیشنهاد شده است. در این راستا، مرتع به چند بخش تقسیم و بخشی از آن به استراحت (فرق) و دیگر بخش‌ها به‌طور متناوب (هفتگی،

طرح‌های مرتعداری یکی از ابزارهای اصلی مدیریت و بهره‌برداری از مراتع در ایران است (جلالی و شهابیان، ۱۳۸۱). در تهیه این طرح‌ها به ویژگی‌های بوم‌شناختی منطقه از یک‌سو و مسایل اجتماعی بهره‌برداران از سوی دیگر اهمیت داده می‌شود. یکی از برنامه‌هایی که شاید در

ماهانه و یا هر دوره زمان معین دیگر) به چرا اختصاص داده می‌شوند (منتظری و شمسایی، ۱۳۷۹). متخصصان بر این عقیده‌اند که بررسی‌ها و مطالعه‌های صحرایی که برای طراحی این سیستم‌ها صورت می‌گیرد باید در حد مناسب و معقول باشد (آذرنیوند و موسویان، ۱۳۸۰). در تقسیم مرتع به قطعه‌های مختلف باید به اندازه گله، سطوح متفاوت قطعات و مقدار تولید آنها (سندگل، ۱۳۸۴)، خصوصیات بوم‌شناختی منطقه از نظر آفتاب‌گیر یا سایه‌گیر بودن، پستی و بلندی (Huntsinger & Hopkinson, 1996) و از همه مهمتر به عوامل انسانی و شرایط بهره‌برداران در هدایت گله (Nathan, 2004; Lynam & Stafford, 2003) توجه شود.

بدیهی است علم مرتعداری در ایران در بسیاری از زمینه‌ها (از جمله سیستم‌های چرا) مبتنی بر دانش غیربومی است. دانشی که در طراحی و برنامه‌ریزی سیستم‌های چرا مبنا قرار می‌گیرد، دانش رسمی کسب شده در دانشگاه‌ها است و در این دانش و طراحی‌های مبتنی بر آن از تجربه بهره‌برداران استفاده نشده یا کمتر استفاده می‌شود (خلیقی و قاسمی، ۱۳۸۰؛ نخعی و همکاران، ۱۳۸۵؛ Kavana et al., 2005). بهره‌برداری از مراتع ایران با کشور آمریکا که دانش مرتعداری در آنجا توسعه یافته است، تفاوت‌های بسیاری دارد. بارانی (۱۳۸۲) چهار مورد از تفاوت‌ها را این گونه ذکر نموده است: ۱) در آمریکا بر پرورش گاو و در ایران بر پرورش گوسفند تاکید می‌شود؛ ۲) تحرک و جابه‌جایی فصلی دام در آمریکا کم ولی در ایران زیاد است؛ ۳) مقدار تولید گیاهی و در پی آن دامی در واحد سطح در آمریکا بالا و سبک دامداری متناسب با آن فشرده است، در حالی که در ایران این مقدار پایین‌تر و سبک دامداری متناسب با آن گسترده است؛ ۴) شیوه تعلیف و چرانیدن دام در آمریکا حصارکشی ولی در ایران گله‌گردانی است.

با این تفاوت‌ها به نظر می‌رسد کمتر بتوان از فنون و حتی چارچوب‌های مورد استفاده در این مناطق در

طراحی سیستم‌های چرا مراتع ایران استفاده نمود. افزون بر این، موارد دیگری مانند مسایل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی نیز وجود دارد که اجرای طرح‌ها و پروژه‌های مرتعداری در ایران را با عدم موفقیت روبه‌رو می‌سازد (آرخی، ۱۳۸۰). به استناد گزارش دفتر فنی مراتع (۱۳۸۲)، ۸۵۱۹ فقره طرح مرتعداری در طول یک دوره ۳۰ ساله در مراتع کشور، تهیه شده است که ۶۴۷۷ فقره (۷۶ درصد) از آن را طرح‌های تصویب شده، ۴۸۴۸ فقره طرح‌های واگذار شده و نیز ۴۷۳۸ فقره طرح‌های در دست اجرا تشکیل می‌دهند. این آمار فاصله نسبی زیاد بین تعداد طرح‌های مرتعداری تهیه شده و طرح‌های مرتعداری در دست اجرا را نشان می‌دهد. تعداد زیادی از طرح‌های در دست اجرا نیز رها گردیده که این امر نیازمندی به ارزیابی و تحقیق بیشتر درباره دلایل موفقیت یا عدم موفقیت اجرای این طرح‌ها را نشان می‌دهد. این امر در شرایطی است که در حال حاضر هیچ شناختی از وضعیت به‌کارگیری انواع پروژه‌ها در طرح‌های مرتعداری وجود ندارد. بنابراین برای شناخت نقاط قوت و ضعف طرح‌های پیش‌بینی شده ضروری است به ارزیابی و تحلیل دلایل موفقیت و عدم موفقیت آنها پرداخته شود (Bayer & Waters-Bayer, 2002).

یکی دیگر از مهمترین عوامل عدم موفقیت طرح‌های مرتعداری در عدم تفاوت بین مرتعداران متعهد و با انگیزه با فرد بی‌تفاوت و حتی متخلف از دیدگاه منابع طبیعی است. سوءاستفاده و تبعیض توسط مدیران، عدم رعایت قرق دو ساله پروژه‌های اصلاحی (کپه‌کاری و بذرپاشی)، اقتصادی نبودن طرح‌های مرتعداری، عدم اخذ نظر بهره‌برداران در زمان تهیه طرح و برخورد دستوری از بالا به پایین از جمله دلایل ناموفق بودن پروژه‌ها می‌باشد (علیزاده و همکاران، ۱۳۸۴). سن، نوع اشتغال و درآمد سالانه با میزان همکاری بهره‌برداران در اجرای طرح‌ها و موفقیت آنها ارتباط دارد (خلیلی و همکاران، ۱۳۹۱). متغیرهای سطح تحصیلات، سابقه مرتعداری و کیفیت

صاحب‌نظران قرار داده شد و برآیند نقطه‌نظرها در پرسشنامه گنجانیده شد. برای محاسبه ضریب قابلیت اعتماد ابزار اندازه‌گیری از آلفای کرونباخ استفاده شد (قاسمی، ۱۳۸۴). در این رابطه ۳۰ پرسشنامه با کمک بهره‌برداران خارج از جامعه آماری مورد مطالعه به صورت مصاحبه تکمیل گردید و آلفای کرونباخ با استفاده از نرم‌افزار SPSS، برای این بخش از پرسشنامه ۰/۹۴ به دست آمد. جامعه آماری پژوهش را تمام مرتعداران شهرستان ملکشاهی تشکیل دادند که افراد بهره‌بردار ذی‌نفع در حوزه این سامان عرفی ۲۵۱ نفر بودند و بهره‌برداران روستایی به صورت مشاعی از مراتع بیلاقی استفاده می‌نمودند. تعداد سامان‌های مورد مطالعه به تفکیک در جدول ۱ آورده شده است. جهت انتخاب منطقه مورد مطالعه، مسایلی همچون حجم جامعه آماری، محدودیت‌های زمانی و مکانی در نظر گرفته شد و پژوهش در این محدوده به انجام رسید.

حجم نمونه بر اساس جدول مورگان و تاکن ۱۵۲ نفر انتخاب شد و نمونه‌گیری به روش طبقه‌بندی متناسب صورت گرفت. حجم نمونه‌ها در این روش در داخل طبقات متناسب با بزرگی حجم آن طبقه در جامعه انتخاب گردید. بدین منظور افراد بهره‌بردار منطقه به دو گروه عضو طرح‌های واگذار شده فعال و طرح‌های واگذار شده غیرفعال تقسیم شدند.

مراتع نقش مثبت و متغیرهای اقتصادی و مدیریتی نقش معکوس بر اجرای موفقیت‌آمیز طرح‌های مرتعداری دارد (خان‌محمدی و همکاران، ۱۳۹۱). در مطالعه دیگر متغیرهای سن، شغل، تعداد دام، تعداد جمعیت روستایی، برگزاری دوره‌های آموزشی، تحصیلات، وجود مواد سوختی با میزان مشارکت دامداران در اجرای برنامه‌های اصلاح و احیاء رابطه معنی‌داری وجود دارد (شهیدزندی، ۱۳۸۶). روند تهیه طرح‌های مرتعداری در ایران نشان می‌دهد که سطح ۸۶ میلیون هکتار مراتع تا پایان سال ۸۶ فقط برای ۳۰ میلیون هکتار از مراتع طرح مرتعداری تهیه گردیده است و تنها ۱۵ میلیون هکتار آنها طی قرارداد رسمی جهت اجرای طرح‌های مرتعداری به مجریان و بهره‌برداران به صورت رسمی واگذار شده است. به نظر می‌رسد در حال حاضر بسیاری از طرح‌های مرتعداری واگذار شده به دلیل عدم مشارکت بهره‌برداران موفقیت چندانی نداشته است (اسکندری و همکاران، ۱۳۸۷). بنابراین هدف از اجرای این پژوهش تعیین مهمترین عوامل موثر بر پذیرش سیستم چرا در مراتع بیلاقی است.

مواد و روش‌ها

در این پژوهش به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز از پرسش‌های چندگزینه‌ای در پرسشنامه استفاده شد. در تامین روایی پرسشنامه، سوال‌ها در اختیار ۳۰ نفر از

جدول ۱. وضعیت طرح‌های مرتعداری شهرستان ملکشاهی به تفکیک واگذار شده فعال و غیرفعال

طرح‌های مرتعداری واگذار شده فعال		
ردیف	نام سامان عرفی	تعداد بهره‌بردار
۱	چالکره	۶
۲	اماو انجیر و چملان خدرشه	۴۳
۳	هیله‌شوهران	۴۳
۴	سیه‌خران	۳
	جمع	۹۵

ادامه جدول ۱. وضعیت طرح‌های مرتع‌داری شهرستان ملکشاهی به تفکیک واگذار شده فعال و غیرفعال

طرح‌های مرتع‌داری واگذار شده غیرفعال		
ردیف	نام طرح مرتع‌داری	تعداد بهره‌بردار
۱	خلف‌مرده و خیرگه	۵
۲	گر رستم	۵
۳	گورتین‌داراب	۵
۴	هلت‌ماوی	۱۸
۵	بان توه وی وه راه	۵
۶	خردم	۴
۷	ورگر دل	۴
۸	توه کبود	۵
۹	گرمه و کلونین و گاو کشته	۶
۱۰	گرمابه قیله	۶
۱۱	چشمه آدینه	۳
۱۲	ورگر دوقرصه	۹
۱۳	سنگ زرد	۹
۱۴	عزیزآباد	۳۵
۱۵	سوران طایفه جمعه	۴
۱۶	خر میدان	۹
۱۷	گرمه و بان سورین	۲۴
	جمع	۱۵۶

بر اساس یافته‌های به‌دست آمده اکثریت افراد مورد مطالعه با جمعیت ۱۳۸ نفر (۹۰/۷۸ درصد) مرد و ۱۴۰ نفر زن بودند. میانگین سنی نمونه مورد مطالعه ۵۸/۶۱ سال بود که جوان‌ترین آنها ۲۰ سال و مسن‌ترین آنها ۹۰ سال سن داشتند. نتایج حاکی از آن است که ۱۱/۸۴ درصد از مرتعداران مورد مطالعه کمتر از ۴۰ سال سن داشته‌اند، درحالی‌که ۸۸/۱۶ درصد از آنها در گروه سنی بیشتر از ۴۰ سال قرار گرفته‌اند. نتایج توزیع فراوانی مربوط به وضعیت تاهل نمونه مورد مطالعه حاکی از آن است که بیشترین افراد مورد مطالعه را افراد متاهل با فراوانی ۹۰/۱۳ درصد (۱۳۷ نفر) تشکیل داده‌اند. همانطور که در جدول ۲ ملاحظه می‌گردد اکثر افراد مورد مطالعه در این پژوهش (۴۰/۷۸ درصد) بی‌سواد و یا دارای سواد خواندن و نوشتن بودند.

در این پژوهش از روش‌ها و شاخص‌های آمار توصیفی شامل جدول فراوانی (فراوانی مطلق، درصد و درصد تجمعی)، شاخص‌های گرایش به مرکز (میانگین، میانه و نما) و شاخص‌های گرایش به پراکندگی (انحراف معیار، واریانس و ضریب تغییرات) و در بخش آمار تحلیلی به‌منظور شناسایی عوامل موثر بر اجرای مدیریت چرا شهرستان ملکشاهی از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده گردید.

نتایج

در بخش آمار توصیفی به ارایه ویژگی‌های فردی، حرفه‌ای و اجتماعی افراد مورد مطالعه پرداخته شد که با استفاده از فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار بیان شده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب تحصیلات (N=۱۵۲)

سطح تحصیلات*	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
بی سواد	۳۸	۲۵	۲۵
خواندن و نوشتن	۲۴	۱۵/۷۸	۴۰/۷۸
ابتدایی	۱۵	۹/۸۶	۵۰/۶۴
راهنمایی	۱۷	۱۱/۱۸	۶۱/۸۲
دبیرستان	۲۲	۱۴/۴۷	۷۶/۲۹
دیپلم و بالاتر	۳۶	۲۳/۶۸	۱۰۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰	-

*نما: بی سواد

زمینه مدت سکونت در روستا بیانگر آن است که ۷۰ نفر (۴۶/۰۵ درصد) از افراد مورد مطالعه بین ۳۱ تا ۶۰ سال بودند که در روستا زندگی می کردند (جدول ۳).

بر اساس یافته های به دست آمده میانگین اعضای خانواده در نمونه مورد مطالعه ۶/۲۲ نفر بود. جدول ۲ نشان دهنده توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب تعداد اعضای خانواده می باشد. نتایج به دست آمده در

جدول ۳. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب تعداد اعضای خانواده و مدت سکونت در روستا (N=۱۵۲)

تعداد اعضای خانواده (نفر)*	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۲-۵	۶۲	۴۰/۷۸	۴۰/۷۸
۶-۹	۸۹	۵۱/۹۸	۹۲/۷۶
۱۰-۱۲	۱۱	۷/۲۳	۱۰۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰	-

مدت سکونت در روستا (سال)**	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
کمتر از ۱۰	۲	۱/۳۱	۱/۳۱
۱۰-۳۰	۱۴	۹/۲۱	۱۰/۵۲
۳۱-۶۰	۷۰	۴۶/۰۵	۵۶/۵۷
۶۱-۹۰	۶۶	۴۳/۴۳	۱۰۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰	-

*کمینه: ۲ بیشینه: ۱۲ میانگین: ۶/۲۲ انحراف معیار: ۲/۱۲۲
 **کمینه: ۳ بیشینه: ۹۰ نما: ۵۰ میانگین: ۵۶/۵۷ انحراف معیار: ۱۸/۱۰

آن است که ۷۴ نفر (۴۸/۶۸ درصد) از افراد مورد مطالعه دارای مرتع به صورت مشاع و ۳۱ نفر (۲۰/۳۹ درصد) از آنها دارای مراتع شخصی می باشند.

نتایج توزیع فراوانی مربوط به وضعیت اشتغال نمونه مورد مطالعه حاکی از آن است که شغل اصلی ۵۰ درصد (۷۶ نفر) از آنها دامداری می باشد. همچنین یافته ها بیانگر

جدول ۴. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب شغل اصلی آنها و نوع مالکیت مرتع (N=۱۵۲)

درصد	فراوانی	شغل*
۲۳	۳۵	کشاورز
۳/۳	۵	باغدار
۵۰	۷۶	دامدار
۱۵/۸	۲۴	کارمند
۷/۹	۱۲	سایر
۱۰۰	۱۵۲	جمع

درصد	فراوانی	مالکیت مرتع**
۲۰/۳۹	۳۱	شخصی
۲۲/۳۶	۳۴	اجاره‌ای
۴۸/۶۸	۷۴	مشاع
۸/۵۵	۱۳	وقفی
۱۰۰	۱۵۲	جمع

**نما: مشاع

*نما: دامداری

بر اساس یافته‌های به دست آمده میانگین مساحت اراضی مرتعی ۷۴/۶۵ هکتار و بیشترین تعداد از نمونه مورد مطالعه (۶۶/۴۴ درصد) بین ۵۱ تا ۱۰۰ هکتار زمین مرتعی داشتند. همچنین میانگین تعداد گوسفند و بز در نمونه مورد مطالعه ۸۹/۲۵ رأس و بیشترین تعداد از نمونه مورد مطالعه (۳۴/۲۱ درصد) بین ۵۱ تا ۱۰۰ رأس گوسفند و بز داشتند.

جدول ۵. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب مساحت اراضی مرتعی (N=۱۵۲)

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	مساحت اراضی مرتعی (هکتار)*
۳/۲۸	۳/۲۸	۵	کمتر از ۲۰
۲۰/۳۸	۱۷/۱۰	۲۶	۲۰-۵۰/۹۹
۸۶/۸۲	۶۶/۴۴	۱۰۱	۵۱-۱۰۰
۱۰۰	۱۳/۱۵	۲۰	بیشتر از ۱۰۰
-	۱۰۰	۱۵۲	جمع

*کمینه: ۱۰ بیشینه: ۱۵۰ میانگین: ۷۴/۶۵ انحراف معیار: ۳۱/۲۴۶

جدول ۶. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب تعداد گوسفند و بز (N=۱۵۲)

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	تعداد گوسفند و بز (رأس)*
۵/۹۲	۵/۹۲	۹	کمتر از ۲۰
۳۶/۸۴	۳۰/۹۲	۴۷	۲۰-۵۰

ادامه جدول ۶. توزیع فراوانی نمونه مورد مطالعه بر حسب تعداد گوسفند و بز (N=۱۵۲)

تعداد گوسفند و بز (رأس)*	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
۵۱-۱۰۰	۵۲	۳۴/۲۱	۷۱/۰۵
۱۰۱-۱۵۰	۲۴	۱۵/۷۸	۸۶/۸۳
بیشتر از ۱۵۰	۲۰	۱۳/۱۵	۱۰۰
جمع	۱۵۲	۱۰۰	-

*کمینه: ۸ بیشینه: ۵۰۰ میانگین: ۸۹/۲۵ انحراف معیار: ۷۲/۶۸

در این پژوهش از آزمون تحلیل عاملی به منظور تقلیل سازی گویه‌های موجود و شناسایی عوامل مشارکتی استفاده شد. روش تحلیل عاملی جهت پیش‌بینی متغیرهای زیربنایی یک پدیده یا تلخیص مجموعه‌ای از داده‌ها استفاده می‌شود. تحلیل عوامل مشارکت مدیریت چرا، مورد بعدی تحلیل‌های آماری بود که برای این منظور از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد.

همان‌طور که در جدول ۷ آمده است مقدار ویژه عامل (۱) از تمامی عوامل دیگر بیشتر است (۶/۲۵۹) که در مجموع ۱۹/۰۴۹ درصد از واریانس کل را به خود اختصاص داده است که مربوط به موانع مدیریتی است. عامل دوم مربوط به موانع اقتصادی، عامل سوم موانع اطلاعاتی - ارتباطی و عامل چهارم موانع آموزشی - ترویجی می‌باشند.

موانع فرهنگی نیز به‌عنوان عامل پنجم شناخته شد که آخرین عامل با مقدار ویژه ۲/۷۹۵ کمترین میزان از واریانس کل (۷/۱۶۶ درصد) را تبیین کرده است.

در این پژوهش از آزمون تحلیل عاملی به منظور تقلیل سازی گویه‌های موجود و شناسایی عوامل مشارکتی استفاده شد. روش تحلیل عاملی جهت پیش‌بینی متغیرهای زیربنایی یک پدیده یا تلخیص مجموعه‌ای از داده‌ها استفاده می‌شود. تحلیل عوامل مشارکت مدیریت چرا، مورد بعدی تحلیل‌های آماری بود که برای این منظور از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. همان‌طور که در جدول ۷ آمده است مقدار ویژه عامل (۱) از تمامی عوامل دیگر بیشتر است (۶/۲۵۹) که

جدول ۷. (عامل‌ها) عوامل موثر بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح مدیریت چرا

عامل	گروه‌های هر عامل	بار عاملی
(۱) موانع مدیریتی	عدم وجود مدیریت توانمند برای به مشارکت گرفتن مردم در طرح	۰/۶۵۸
	عدم نظارت و کنترل پروانه چرای دام	۰/۸۳۹
	کمبود نیروهای محافظ، قربانان و...	۰/۸۱۱
	تمرکز واحدهای اجرایی در مراکز و دور از عرصه‌های بهره‌برداری	۰/۷۴۵
	تغییرهای مکرر در نظام مدیریتی	۰/۷۶۰
	ناهماهنگی بین سازمان‌های تحقیقاتی، آموزشی و اجرایی طرح	۰/۶۵۴
	عدم ایجاد تشکلهای خودجوش و مردمی	۰/۵۹۵
	عدم تشکیل گروه‌های خودگردان و خود رهبر در طرح‌های مرتع‌داری	۰/۶۲۱
	عدم ارتباط مراکز تحقیقاتی منابع طبیعی با بخش اجرا	۰/۶۵۲
	عدم وجود شرکت تعاونی مرتع‌داران	۰/۶۴۳
	تشکیل شرکت‌های دولتی جهت اعمال تصدی بسیاری از امور مرتع‌داران	۰/۶۵۸
	پایین بودن ارتباط مسئولین طرح با بهره‌برداران	۰/۶۶۷
	برخورد با مخاطبان و تخریب‌کنندگان محیط زیست	۰/۶۴۴
	عدم توانایی برقراری ارتباط با روستائیان	۰/۵۵۸

ادامه جدول ۷. (عامل‌ها) عوامل موثر بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح مدیریت چرا

۰/۵۵۸	عدم مالکیت شخصی مرتع	
۰/۷۵۵	عدم انجام تعهدهای حمایتی از طرف دولت	
۰/۷۱۱	عدم سوددهی طرح برای بهره‌برداران	
۰/۷۹۳	عدم پرداخت تسهیلات بانکی برای مشارکت در طرح	
۰/۷۵۶	ناابرابری اقتصادی در توزیع عادلانه خدمات	(۲) موانع اقتصادی
۰/۶۲۱	پایین بودن توان اقتصادی خانوار بهره‌بردار برای مشارکت در طرح	
۰/۶۵۱	عدم برخورداری از تسهیلات و امکانات حمایتی	
۰/۴۳۵	فصلی بودن شغل مرتعداری	
۰/۵۱۹	متناسب بودن طرح‌ها برای منطقه	
۰/۵۴۳	عدم تهیه و پخش برنامه‌های رادیو و تلویزیون	
۰/۴۵۴	عدم استفاده از رهبران در طول نشست‌ها	
۰/۳۷۳	عدم تبلیغات در مورد حفاظت از منابع طبیعی	
۰/۶۱۷	عدم برگزاری جلسه‌های حل مشکل با مشارکت مردمی	(۳) موانع اطلاعاتی -
۰/۵۷۱	عدم نصب تابلوهای عمومی	ارتباطی
۰/۷۱۱	عدم ایجاد دفاتر اطلاع‌رسانی با نیروی کار آموزش‌دیده	
۰/۳۹۵	عدم مشارکت در مسایل و مشکلات گروهی	
۰/۴۶	عدم تشکیل گروه‌های مشاوره محلی	
۰/۵۸۱	عدم اجرای برنامه‌های آموزش حفاظت محیط‌زیست	
۰/۷۴۱	عدم آموزش‌های عملی	
۰/۷۵۰	عدم برگزاری نمایشگاه‌هایی در مکان‌های عمومی	(۴) موانع آموزشی -
۰/۷۵۰	عدم بازدید از محل پروژه‌های حفاظت از منابع طبیعی	ترویجی
۰/۶۸۲	عدم برگزاری نمایشگاه‌های آزاد در مورد حفاظت از منابع طبیعی	
۰/۶۸۵	عدم برگزاری گردهمایی با گروه‌های ذی‌نفع	
۰/۵۵۷	عدم برگزاری مذاکره‌های هدایت‌شده با حضور رهبر	
۰/۶۴۴	عدم وجود علائق مشترک بین روستاییان و عوامل اجرای طرح	
۰/۵۵۸	عدم انگیزه مرتعداران برای مشارکت در طرح	
۰/۴۵	عدم اعتقاد روستاییان به اهمیت مشارکت در طرح‌ها	(۵) موانع فرهنگی
۰/۶۹۲	عدم آموزش فرهنگ مشارکت به برنامه‌ریزان طرح	
۰/۶۸۶	عدم ایجاد حق مالکیت برای مردم	

بحث و نتیجه‌گیری

مشارکت، همبستگی زیادی دیده می‌شود. استفاده از راهکارهای مشارکتی توسعه برگرفته از شرایط محلی در تدوین مدیریت مناسب دام در مرتع در جامعه عشایری امری اجتناب‌ناپذیر بوده و باید از روش‌های خاص و منطبق با شرایط اجتماعی و فرهنگی عشایر بهره جست. از عوامل موثر ناموفق بودن طرح‌های مراتع می‌توان به عدم طراحی صحیح طرح‌ها، غیرومی بودن طرح‌ها و سیستم‌های چرای، عدم همخوانی آنها با شرایط مراتع در ایران، عدم مشارکت بهره‌برداران و عدم آگاهی

عدم نظارت و پیگیری دولت بر اجرای طرح‌های مرتعداری، عدم دانش و آگاهی بهره‌برداران از طرح‌های مرتعداری و عدم انگیزه بهره‌برداران در مشارکت در انجام طرح‌های مدیریت چرا از دلایل مهم عدم مشارکت بهره‌برداران می‌باشد. عوامل موثر در میزان مشارکت بهره‌برداران شامل ویژگی‌های فردی، اجتماعی، اقتصادی و حمایتی می‌باشد، به طوری که با دانش فردی بهره‌بردار، سطح سواد، خدمات ترویجی و پیامدهای اجتماعی

شاخص‌های توسعه‌یافتگی جوامع روستایی و عشایر به‌منظور کاهش وابستگی این افراد به بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع؛

- کاهش اتکای دام‌های وابسته به مراتع از طریق اجرای طرح‌های تعادل دام و مرتع، زمینه‌سازی برای تبدیل دامداری‌های سنتی و متحرک به دامداری‌های صنعتی و نیمه‌صنعتی (ثابت) و افزایش تولید زراعی و صنعتی؛
- ممانعت از کشت و کار محصول‌های زراعی سالانه در اراضی شیب‌دار و تبدیل دیم‌زارهای کم‌بازده به مراتع در دست کاشت؛
- توسعه فعالیت‌های تفرجگاهی و اکوتوریسم در استفاده و بهره‌برداری از عرصه‌های مرتعی و بیابان؛
- ارتقای شناخت ارزش‌های اجتماعی- اقتصادی و اکولوژیکی مراتع؛
- توسعه سوخت‌های فسیلی در جوامع روستایی و عشایری به‌منظور کاهش استفاده از چوب و هیزم برای تامین انرژی و الزام بهره‌برداران از منابع طبیعی به احیاء و بازسازی آن.

منابع

- اسکندری، ن.، علیزاده، ع. و مهدوی، ع. (۱۳۸۷) سیاست مدیریت مراتع در ایران. دفتر فنی مراتع، سازمان جنگل‌ها و مراتع، انتشارات پونا، ۱۸۸ صفحه.
- آذرنیوند، ح. و موسویان، ا. (۱۳۸۰) اثر اجرای طرح‌های مرتعداری بر تولید، وضعیت و گرایش مراتع، مطالعه موردی استان سمنان. مجموعه مقالات دومین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری، موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع کشور.
- آرخی، ص. (۱۳۸۰) بررسی نهادهای سنتی بهره‌برداری مراتع دشت گمیشان و نقش آنها در اصلاح و احیاء مراتع استان گلستان. دومین سمینار ملی مرتع و مرتعداری، موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، تهران، صفحات ۲۴۸-۲۵۳.
- بارانی، ح. (۱۳۸۲) بررسی الگوی زمانی و مکانی چرا در البرز شرقی. پایان‌نامه دکتری رشته مرتعداری، دانشگاه تهران، تهران، ۳۲۱ صفحه.

بهره‌برداران از مزایای سیستم‌های چرای و طرح‌های مرتعداری اشاره نمود. همچنین از دلایل عدم اجرا و توقف طرح‌های مدیریت چرا می‌توان عدم تمایل بهره‌برداران به اجرای طرح‌ها، عدم طراحی صحیح طرح‌ها، عدم هماهنگی و اعمال نظر مجریان در طرح و عدم تطابق برنامه‌ها با واقعیت‌های عرصه بیان نمود.

به‌طور کلی در زمینه دلایل عدم موفقیت طرح‌ها، دلایل عمده آن به چند دسته بزرگ مالکیت، مدیریت نامناسب، تخلفات، مجازات، جایگزینی نامناسب روابط، ضوابط و تبعیض، سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری، قابل تقسیم هستند. مشاعی بودن سامان‌های عرفی و افزاری نبودن آن و استفاده همگانی از مراتع اصلاح و احیاء شده توسط بهره‌بردار از مهم‌ترین دلایل عدم موفقیت طرح‌هاست. نتایج پژوهش حاضر با مطالعه‌های خان-محمدی و همکاران (۱۳۹۱)، شهیدزندی (۱۳۸۶)، خلیلی و همکاران (۱۳۹۱) و راسخی و همکاران (۱۳۹۵) مطابقت دارد.

نتایج پژوهش حاضر بیانگر آن است که رایج هر گونه راه‌حل پیشنهادی برای مراتع بدون بررسی و شناخت عوامل مدیریتی، اجتماعی، اقتصادی، آموزشی- ترویجی و فرهنگی نمی‌تواند بقای این منابع حیاتی را تضمین کند و یک سیستم پایدار را برقرار نماید. بنابراین بهتر است دست‌اندرکاران و سیاست‌گذاران که طرح‌های مدیریت چرا را به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین سیاست‌های اجرایی خود در زمینه احیاء مراتع می‌دانند، جهت موفقیت در اجرای موارد فوق که در عرصه‌های مرتعی قابل درک است را در نظر گیرند. در غیر این صورت رسیدن به سر منزل مقصود امری دست‌نیافتنی خواهد بود.

برای اجرای طرح مدیریت چرا به‌منظور استفاده پایدار از مراتع راهبردهایی به شرح زیر قابل بیان است:

- اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل ناپایداری منابع از طریق ارتقای

- جالالی، ا. و شاهپیان، ک. (۱۳۸۱) بررسی نقش مدیریت چرا در حفظ مراتع استان اصفهان. مجموعه مقالات دومین کنفرانس ملی مرتع و مرتعداری، موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، تهران، صفحات ۱۸۷-۱۹۸.
- خان‌محمدی، م.، آریاپور، ع. و رزاقی، م. (۱۳۹۱) اولویت‌بندی موانع مشارکت در طرح‌های مرتعداری از دیدگاه کارشناسان، مطالعه موردی استان تهران- دشت لار. مجله اکوسیستم‌های طبیعی ایران، ۲(۳): ۹۹-۱۰۸.
- خلیقی، ن. و قاسمی، ت. (۱۳۸۰) بررسی میزان مشارکت دامداران در طرح‌های مرتعداری. سمینار ملی مرتع و مرتعداری، موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، صفحات ۹۰-۱۰۲.
- خلیلی، و.، محمودی، ج.، غلامی، ش. و گیلانی‌پور، ن. (۱۳۹۱) بررسی عوامل فردی موثر بر میزان مشارکت دامداران در اجرای طرح‌های مرتعداری، مطالعه موردی مراتع بیلاقی حوزه واز رود شهرستان نور. اولین کنفرانس دستیابی به توسعه پایدار، ایران. دفتر فنی مراتع. (۱۳۸۲) طرح تعادل دام و مرتع. سازمان جنگل‌ها و مراتع کشور، تهران، ۶۲ صفحه.
- راسخی، س.، مهربانی، ع.، جوادی، س. و قربانی، م. (۱۳۹۵) بررسی تحلیل شبکه تلفیقی نهاد-بهربردار در برنامه عمل مدیریتی مشارکتی مرتع، مطالعه موردی روستای قصریعقوب و خرم‌بید فارس. مجله منابع طبیعی ایران، ۶۹(۲): ۳۶۷-۳۸۲.
- سندگل، ع. (۱۳۸۴) خصوصیات رویشی و تولیدی گیاهان و رفتار چرای دام در مراتع رود شور ساوه. مجموعه مقالات دومین همایش ملی مدیریت مناطق خشک، موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، تهران، صفحات ۲۶-۳۶.
- شهیدزندی، ک. (۱۳۸۶) عوامل موثر بر مشارکت مرتعداران در احیاء مراتع. مجله جنگل و مرتع، ۳۵(۳): ۲۲-۲۷.
- علیزاده، ع.، معین‌الدین، ح. و بیگدلی، م. (۱۳۸۴) نتایج حاصل از ارزیابی طرح‌های مرتعداری کشور. مجموعه مقالات دومین همایش ملی مرتع و مرتعداری ایران، موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، تهران، صفحات ۲۰۸-۲۲۹.
- قاسمی، و. (۱۳۸۴) ضریب آلفای و ویژگی‌های آن با تاکید بر پژوهش‌های اجتماعی. مجله دانشگاه اصفهان، علوم انسانی، ۱۹(۲): ۱۵۵-۱۷۴.
- منتظری، ا. و شمسایی، م. (۱۳۷۹) برنامه‌های مدیریتی در طرح مرتع‌داری سیاه کمر مغان. سازمان جنگل‌ها و مراتع و آبخیزداری کشور، ۲۵ صفحه.
- نخعی، م.، خلیلیان، ص. و پیکانی، غ. (۱۳۸۵) ارزیابی مالی طرح‌های مرتعداری خراسان جنوبی. پنجمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران.
- Bayer, W. and Waters-Bayer, A. (2002) Participatory monitoring and evaluation with pastoralists: A review of experiences and annotated bibliography. Deutsche Gesellschaft Fur Technische Zusammenarbeit (GTZ) Gmbz Division for rural development, 104p.
- Huntsinger, L. and Hopkinson, P. (1996) Viewpoint: Sustaining rangeland landscapes: A social and ecological process. Journal of Rang Management, 49(3): 167-173.
- Kavana, P.Y., Kizima, J.B. and Msanga, Y.N. (2005) Evaluation of grazing pattern and sustainability of feed resources in pastoral areas of eastern zone of Tanzania. Livestock Research Center, Tanga, Tanzania, pp. 1-17.
- Lynam, T.J.P. and Stafford, S.M. (2003) Monitoring in a complex world: Seeking slow variables, a scaled focus and speedier learning. In rangelands in the New Millennium. In: N. Allsop, A.R. Palmer, K.P. Milton, G.I.H. Kirkman, G.I.H. Kerley, C.R. Hurt and C.J. Brown (Eds.). Proceedings of the VIIth International Rangelands Congress, 26 July-1st August 2003, Durban, South Africa. pp. 617-29.
- Nathan, F.S. (2004) Viewpoint: The need for qualitative research to understand ranch management. Journal of Range Management, 57(3): 668-674.

Effective Factors on Receives of Winter Range Management in Malekshahi, Ilam Province

Saeed Tahmasebian^{1*} and Maryam Momeni²

- 1) M.Sc. Range Management, Department of Natural Resources and Watershed Ilam, Ilam, Iran. *Corresponding Email Address: sm_tahmasebian@yahoo.com
- 2) Ph.D. Student in Medicinal Plants, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, and Members of Jihad Danshgahi, Ilam, Iran.

Date of Submission: 2015/02/07

Date of Acceptance: 2016/03/18

Abstract

There are some reasons that have made natural resources conservation plans unsuccessful. Lack of cooperation of local communities, passive approach in natural resources management, paucity of local base of plans, lack of participation of beneficiaries and lobbies in decision-making, are the reasons that have made these plans frustrated. The aim of this effort is to find out “Why some of graze exploiters in Malekshahi are enthusiastic in participating in grazing management plans while some of them are not?” This study was scrolling from supervision and field control but descriptive – scrolling from data collection point of views. Statistical society is including all graze exploiters of Malekshahi that are 251person. Data gathering was done using questionnaire and the sample size was simple-random based on Morgan-Takman table. Factor analysis showed that managerial, economic, information – communicative, education – promulgating and cultural are the most effective factors respectively.

Keywords: Factor analysis, Psychological, Range management plans, Cooperation, Malekshahi.